

Cahiliye Değer Yargılarının Teolojik ve Ahlaki Düzeyde Dönüşümü

“Ünal, Yaşar. Cahiliye Değer Yargılarının Teolojik ve Ahlaki Düzeyde Dönüşümü.
Ankara: İlahiyat Yayınevi, 2021, 463 s.”

Rüstem DEMİR

Yüksek Lisans Öğrencisi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çankırı/ Türkiye
Master's Student, Çankırı Karatekin University, Institute of Social Sciences, Çankırı/Türkiye
rstmdmr@gmail.com | orcid.org/0000-0003-3360-5199 | ror.org/011y7xt38

Makale Bilgisi	Article Information
Makale Türü	Article Type
Kitap Kritiği	Book Review
Geliş Tarihi	Date Recieved
15 Ekim 2022	15 October 2022
Kabul Tarihi	Date Accepted
15 Aralık 2022	15 December 2022
Yayın Tarihi	Date Published
31 December 2022	31 December 2022

İntihal

Bu makale, iTenticate yazılımı ile taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Rüstem Demir).

CC BY-NC-ND 4.0 lisansı ile lisanslanmıştır.

Plagiarism

This article has been scanned with iTenticate software. No plagiarism detected.

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Rüstem Demir).

Licensed under CC BY-NC-ND 4.0 license.

Öz

Bu çalışmada Yaşar Ünal'ın *Cahiliye Değer Yargılarının Teolojik ve Ahlaki Düzeyde Dönüşümü* isimli eseri konu edilmektedir. Eser, nüzul ortamında Arap toplumunun teolojik-ahlaki zihin yapısını inceleyip, ilahi vahyin bu yapıyı nasıl dönüştürdüğünü irdelemiştir. Arap Cahiliye zihniyeti incelenirken İslam öncesi Cahiliye dönemi ele alınmıştır. Değer ve değişim kavramlarının ne tür anlamlar taşıdığı tespit edildikten sonra Cahiliye değerlerinin neler olduğu, bu değerlerin problemlili olup olmadığı bir bir sıralanmıştır. Eserin son bölümünde, Kuran'ın Cahiliye değerlerini epistemolojik, teolojik ve ahlaki düzeyde nasıl dönüştürdüğü incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kalam, Teoloji, Cahiliye, Değer, Dönüşüm.

Abstract

In this study, Yaşar Ünal's work named Transformation of Jahiliyyah Value Judgments is discussed. The work examines the theological-moral mentality of the Arab society in the environment of its revelation and how divine revelation transformed this structure. While examining Arab Jahiliyyah mentality, the pre-Islamic Jahiliyyah period is discussed. After determining what kind of meanings the concepts of value and change have, what the values of Jahiliyyah are and whether these values are problematic are listed one by one. In the last part of the work, how the Qur'an transforms the values of Jahiliyyah on an epistemological, theological, and moral level is examined.

Keywords: Science of Kalam, Theology, Jahiliyyah, Value, Transformation.

Eser Cahiliye değer yargılarını ortaya koymanın yanında, indiği dönemin şartlarını da hesaba katarak aynı zamanda bir sosyal dönüşüm projesi olan İslam'ın, Hz. Peygamber vasıtasıyla gerçekleştirdiği dönüşümü ele almaktadır. Eserin kaleme alınma nedeni Cahiliye değerlerinin ortaya konması ve İslam dininin Cahiliye değerlerini nasıl dönüştürdüğü olmuştur. Sosyal dönüşümler, bir toplumun mevcut durumunu ya düzeltirler ya da değiştirirler. Bir sosyal dönüşüm olan İslam Cahiliye ile dönüşüm ve değişim arasında nasıl bir bağ kurmuştur? Burada sosyal dönüşümün iyi anlaşılması için Cahiliye'nin de iyi anlaşılması gerekmektedir. Bu bağlamda yazar, Cahiliye Dönemi'ni enine boyuna incelemiş ve araştırmıştır. Sosyal dönüşüm olan İslam dini hakkında ortaya konulan görüşler incelendiğinde İslam'ın kendinden önceki vahye dayalı dinlerin ya bir devamı ve tamamlayıcısı ya da indiği toplumdaki çeşitli anlayışların yeni bir sentezi gibi değerlendirildiği görülmektedir. Eser, birinci ihtimal üzerinde yoğunlaşmış bunu akıl ve vahiy ile ayrıca tarihsel ve sosyolojik verilerle temellendirmeyi hedeflemiştir. İslam'ın sebep olduğu sosyal dönüşümün teolojik ve ahlaki boyutu çalışmada ele alınan temel konulardır.

Eserin giriş bölümünde, değer kavramı enine boyuna iridenlemiş, din, değer ve eylem arasındaki ilişkiye yer verilmiştir. Bu bağlamda yazar değişim kavramını incelemiş toplumsal değişimin ve koşullarının nasıl olması gerektiğini bizlere aktarmıştır. Bunun yanında İslam öncesi Arap toplumunda Cahiliye kavramının anlam çerçevesini incelemiş ve irdelemiştir. Yazara göre, her insanın bir dünya görüşü vardır. Dünya görüşünün oluşmasında değerlerin önemi büyüktür. Din değer ilişkisi ise kişinin dünya görüşünün oluşmasında çok etkilidir. Din, insanın öncesine, yaşamın bizzat kendisine ve yaşamdan sonrasına dair anlam arayışlarına cevap vermeye çalışır. İnsanın eylemine sahip olduğu değerler yön verir. Değişen dünyada insanın değer yargıları da

değere yükledikleri anlama göre değişebilir. Buradan hareketle ancak Cahiliye değerlerinin bilgisine sahip olan bireyler onların oluşum ve değişim süreçlerini anlayabilir. Cahiliye dönemi denilince, her ne kadar İslam'dan önceki dönem kastedilse de, Kur'an'ın getirdiği İslam'ı anlamak için yakın olan çağı ele almak gerekir. Cahiliye döneminin en önemli özelliği ahlaki açıdan her türlü problemleri davranışların sergilendiği bir zemin olmasıdır. Cahiliye kavramı cehalet anlamını taşır. Cehalet, sadece ilmi yoksunluğu değil her türlü ahlaki yoksunluğu, vahye uygun davranmamayı, kaba ve katı olmayı içeren bir kavramdır.

Eserin birinci bölümünde nüzul ortamında Arapların bilimsel, teolojik, ahlaki ve sosyo-politik temelleri ele alınmıştır. İlk olarak Arap Cahiliye zihniyetinin bilimsel temellerini inceleyen yazar, konuya gelenek ve gelenekçilik ile başlamaktadır. Yazara göre gelenek, geçmişin gelecek üzerindeki tahakkümüdür. Her toplumu var eden, ona yön veren geleneksel tabuları ve efsaneleri vardır. Bu bağlamda Cahiliye döneminin baskın figürü, asabiyetin sebep olduğu kavmiyetçilik zemininde 'atalar kültürü' şeklinde ortaya çıkmıştır. Gelenekçiliğin baskın olduğu toplumlarda doğan insanlar, geçmişin şekillendirdiği düzenle tamamen uyumluluk içerisinde yaşarlar. Geleneği inanç haline getirip akli zeminden yoksun bir biçimde savunan Cahiliye Araplarının da, İslam dininin kendi gelenekleriyle olan bağını zayıflatıp ortadan kaldıracığı ve toplumun huzurunu bozacağı şeklinde endişeleri vardı. (s. 90) Akli değerlendirmeler yerine taklitçilik geçerliydi. Cahiliye Araplarında geleneğin etkili olmasının en önemli sebeplerinden birisi kavmiyetçilik düşüncesidir. Çölde en önemli değerlerden birisi kabilecilik anlayışıdır. Kabilecilik anlayışı birçok problemin temelini oluşturmaktaydı. Her kabilenin kendine ait şairleri vardı. Bu şairler kendi kabilelerini abartılı bir şekilde över, kendinden olmayan kabileleri ise şiddetle yererlerdi. Zira Cahiliye toplumuna sözlü kültür hâkimdi. Sözlü kültürün özelliği hafızaya önem vermesi ve böylece şairlerin önemsenmesiydi. Yazı ve yazılı olanın ise pek önemi yoktu.

Yazar, birinci bölümün ikinci maddesinde Arap Cahiliye zihniyetinin teolojik temellerini incelemiştir. Bu bölüme Hanif kavramı ve Haniflik dininin tanımıyla başlamıştır. Yazarın tespitine göre, Hz. Muhammed'in peygamberliğinden önce ve peygamberliği döneminde Mekke'de Arapların bir bölümü Hz. İbrahim'le başlayan Haniflik dinine mensuplardı. Bu dine inanan kişiler Allah'a ortak koşmaz, haramdan sakınırlardı. Bunun dışında müşriklerin de kâinatın yaratıcısı, insanları yaşatan, öldüren, koruyup gözetken ve tüm kâinatı idare eden üst Tanrı inançları vardı. (s. 114) Fakat müşrikler inançlarını, tek bir ilaha indirgemek istememişlerdir. Hz. Muhammed ile müşrikler arasındaki mücadele, Allah'a inanma noktasında değil Allah'a nasıl inanılacağı noktasında yaşanmıştır. Henoteist bir inanca sahip olan Arap müşrikleri, putlara çok farklı görev yüklemekteydiler. Onları Allah'ın yeryüzündeki bir eli gibi görmekteydiler. Müşrikler, putlara öylesine tapmaktaydılar ki bu onlar için yegâne seçenekti. Ve bu seçeneği onlara Allah'ın seçtiğini düşünmekteydiler. Kendilerinin her türlü davranışlarını ve inançlarını Allah'ın yaptıracağına inanıyorlardı. Tamamen fatalist/kaderci bir anlayışa sahiptiler. Cahiliye dönemi Arap zihniyetinde maddeye de çok fazla değer verilmiştir. Hatta verilen bu değer o kadar ileri gitmiştir ki maddeyi yani eşyayı kutsallaştırmışlar ve putlaştırmışlardır. Zengin ve soylu olanın toplumda bir değeri varken aksi özellikteki insanlara yüklenen bir değer yoktur.

Yazar, birinci bölümün üçüncü maddesinde Arap Cahiliye zihniyetinin ahlaki temellerini incelemiştir. Yazara göre, Cahiliye Araplarının pek çok olumsuz özelliklerinin yanında olumlu

yönleri de vardır. Güzel ahlakla ilgili her kültürde övülmeyi hak eden davranışlar Cahiliye Araplarında da görülmüştür. Örneğin cömertlik, misafirperverlik, sabır, affetme, tevazu gibi konularda güzel ahlaki davranışlar sergilemekteydiler. Fakat sergiledikleri bu olumlu davranışlar çoğu kez kabile üstünlüğünü göstermek ya da övünmek, şan şöret kazanmak amacına yönelikti. Bunun yanında Cahiliye Arapları otoriteye her zaman karşı çıkmıştır. Sebebi ise çöl hayatıdır. Bireysel bağımsızlığın fazla olduğu, toplumsal bağımsızlığın bilinmediği bu toplumda toplumsal bağımsızlığın sınırları kabilecilik anlayışına göre şekillenmiştir. Cahiliye Arapları kız çocuklarını diri diri toprağa gömme geleneğine de sahiptiler. Fakat bu durum tüm kabileler için geçerli bir durum olmamıştır. Yine benzer şekilde Cahiliye Araplarında yetimlerin yeri ve değeri olmamıştır. Özellikle yetim kız çocuklarına mirastan pay vermemişler, evlilik konusunda onlara hak tanımamışlardır.

Yazar, birinci bölümün dördüncü maddesinde Arap Cahiliye zihniyetinin sosyo-politik temellerini ele almıştır. Konuya kölelik anlayışı ile başlayan yazara göre, toplumun kölelik anlayışı üç katmandan oluşmaktaydı. Bunlar; hürler, mevaliler ve kölelerdi. Hürler; aynı atadan gelen kabilenin üyeleri, mevaliler; kabileye başka kabilelerden katılanlar ve köleler ise parayla alıp satılan ve savaşlardan elle geçirilen insanlardı. Kölelik anlayışı çok ağır şartlar içermekteydi. Onlar efendilerinin eşyası gibi muamele görmekteydiler. Aile kurumu, toplumda ataerkil bir yapıya sahipti. Ailede kadınların önemi çok azdı. Evlenme ve boşanma gibi konularda kadınlara tercih hakkı verilmezdi. Kadın, siyaset yapmaz, özel toplantılara katılmazdı. Yazarın tespitlerine göre Cahiliye dönemi adetlerinin tüm kabilelerde aynı tarzda uygulanmadığı söylenebilir. Kadına bir insan gibi değil bir cinsellik öznesi gibi bakılmıştır. Toplumun sosyo-politik temellerinden birisi de Daru'n- Nedve ve Kureyş'in merkeziliği olmuştur. Hz. Muhammed'in dördüncü kuşaktan dedesi olan Kusay, Mekke şehrindeki dağılık Kureyş kabilelerini bir araya getirmiştir. (s. 220)

Eserin ikinci bölümünde ilahi vahyin, Arap zihin yapısını nasıl değiştirdiğine, bireye ve topluma kattığı güzel değerlere değinilmiştir. Ünal'a göre Hz. Peygamber'in Cahiliye Arap toplumunun problemleri dünyasını, İslam vahyinin değerleri ile yeniden inşası, her açıdan takdire şayandır. Genelde İslam dini özelde ise ilahi vahiy, Arapların önem verdiği pek çok değere protesto niteliği taşımaktadır. İkinci bölümün ilk maddesinde yazar konuya epistemolojik temelli dönüşüm ile başlamıştır. Kur'ân, akla ve düşünceye çok önem verip, bunları ön plana çıkarmaktadır. Allah, insana akıyla düşünebilme imkânını vermiştir. Duyu organları sayesinde aklını kullanan insan, bu sayede etrafında olup bitene anlam verir. Aklını kullanmamanın insanı cehalete sürüklediği bir gerçektir. Kur'ân, pek çok ayette aklın kullanılmasını ister. (Yusuf, 12/2; Yusuf, 12/9; Enbiya, 21/67.) Pasif aklın akıl olmadığı çoğu kez ifade edilmiştir. Kur'ân, akla bu kadar vurgu yapmasına rağmen, Müslüman geleneği aklın yerine taklit geleneğini koymuş, inancı aklın önüne geçirmiş böylelikle ilimde ilerleyememiştir. İlahi vahiy karşısında Mekkeli müşrikler, atalarının dinine sığınarak onu inkâr etmişlerdir. Kur'ân, Mekkeli müşriklerin atalarına bağlılıklarını eleştirirken, onların geçmişlerini tümüyle reddetmelerini değil, yanı sıra ısrar etmemelerini istemiş ve bu yanlış yaklaşımı düzeltmeyi hedeflemiştir. Ataların miraslarına sahip çıkılmalı, onların ilminden yararlanılmalıdır. Ancak onlardan gelenin hakikatin kendisi olduğu yanlına düşünmemelidir. Netice itibarıyla Müslümanların körü körüne taklitten uzak durması gerekmektedir.

Kur'ân'ın, Cahiliye değerleri ile ilgili eleştirdiği bir başka konu ise zannî bilgidir. Kişisel tahminlere dayalı, hiçbir dayanağı olmayan bu bilgiyi Kur'ân-ı Kerim eleştirmiştir. İnsanların akıl yürütüp gerçeğe ulaşmalarını istemiştir. Dolayısıyla insanların akıl ve nakil uyumu ile hareket etmeleri, hakikate ulaşabilmelerinin temel yoludur. Benzer bağlamda Kur'ân'ın eleştirdiği bir başka problem ise heva ve heveslere uymaktır. İnsanı doğru yoldan saptıran nefsi eğilimler ilahi vahyin hakikatleri ile çelişir. Nitekim Kur'ân, kişisel arzularına uyanları tam bir sapkınlık içerisinde olmakla eleştirmektedir. Bir Müslüman aklıyla imanını temellendirmek zorundadır. Akılla temellendirilen iman kalple tasdik edilmelidir. Kalbin, akıl ve imanı kapsayacak şekilde geniş bir alanı vardır. Kişi, kalbi sayesinde Allah'ın ayetlerini anlayıp dersler çıkarabilir. Bu bağlamda kalp aklın yerine de kullanılmaktadır. Kalp kavramının içine akılla birlikte nazar kavramı da girmekte ve bilginin yerinin kalp olduğu belirtilmektedir. Buradan hareketle iman ile akıl arasında sıkı bir bağ vardır. Akıl insanı bilgiye ve ilme, ilim ise imana götürür. İlim imandan önce gelir çünkü ilim nesnedir iman özneldir. Özne alanda yorum ve yalan olabilir. İmanın öne alınmasının söz konusu dönemlerde ilmi alanlarda gerileme olması tesadüf olmasa gerektir. O halde ilim imandan, iman da eylemden önce gelmelidir.

Eserin ikinci bölümünün ikinci maddesinde teolojik temelli dönüşüm işlenmiştir. Yazara göre, Kur'ân'ın Cahiliye değer yargularını dönüştürürken teolojik temelde vurguladığı konuların başında tevhid inancı gelmektedir. Bunun sebebi, insanların inanmama noktasında değil, doğru olana inanmama konusunda problemlidir. İnsanoğlu, fitratında tevhid inancını kavrayacak şekilde yaratılmıştır. Tevhid ilkesi ile bağlantılı olarak Kur'ân'ın, inkâr, şirk, nifak ve fık kavramlarını kullandığını görmekteyiz. Tevhid ilkesinden sapan her toplum kâfir veya münafık olarak anlatılırken, bu toplumun aynı zamanda zalim ve fâsık olduğundan da bahsedilmektedir. Yazar konuya dini sorumluluğun bireyselliği ile devam etmektedir. Ona göre birey ve bireysellik, dinde çok önemli bir konuma sahiptir. Zira Hz. Muhammed'in tebliğ ettiği İslam dini, bireye ve bireyselliğe çok önem vermektedir. İslam dini bireyden başlayıp topluma doğru giden bir inşa süreci gerçekleştirmek istemektedir. İnsana atalarından devredilen bir günahı söz konusu olmadığı gibi, o hayata günahkâr olarak da gelmez. Kimse kimsenin günahını üstlenmez. Her insan kendi yaptığından sorumludur. Özgür olmak insanı sorumlu kılan ana unsurdur.

Eserde son olarak ahlaki temelli dönüşüm işlenmiştir. Yazar konuya takva kavramını analiz ederek başlamıştır. Takva, derin sorumluluk bilincine sahip olmak anlamına gelir. Bu bağlamda bireysel üstünlük ancak takva ile gerçekleşir. Fertlerin birbirine üstünlüğü olmadığı gibi, toplumların da birbirine üstünlüğü olamaz. Bu ikisi arasında bir üstünlük aranacaksa o da Kuran'ın önerdiği takva modeli ile mümkün olmaktadır. İlahi vahiy, Hz. Peygamber'in gayreti ile kabilecilik anlayışını değiştirmiş, onun yerine din kardeşliğine dayalı örnek bir toplum inşa etmiştir. Bu toplumun temelleri Mekke'de atılmış, Medine'de devletleşme süreci ile yerleştirilmiştir. Liyakate ve adalete önem veren İslam dini ile birlikte medeniyet olma sürecinde önemli adımlar atılmıştır. Bu medeniyet başta kadınlara, yetimlere ve kölelere olmak üzere hayatın hemen hemen her alanında Cahiliye toplumun var olan değerlerini kimi zaman değiştirmiş kimi zaman düzeltmiş kimi zaman ise olduğu gibi bırakmıştır. Böylece hukuk tanımayan kabilecilik zihniyetinden, hukukun üstünlüğünün esas olduğu bir yapıya geçilmiştir.

Sonuç olarak; bireyler dünya görüşlerini sahip oldukları değer yargılarına göre şekillendirirler. Cahiliye dönemi, birçok açıdan problemlili değer yargılarının geçerli olduğu bir özelliğe sahipti. Cahiliye Arapları özellikle asabiyet/kabilecik zihniyetinin etkisiyle toplumda bireylerin önemini ortadan kaldırarak, adalet ve liyakatten yoksun bir toplum oluşturmuşlardır. Böyle problemlili bir toplum devrim niteliğindeki dönüşümü Hz. Peygamber sayesinde gerçekleştirmiştir. Temel ilkelerini Kur'ân'dan alan bu dönüşüm, bireyi önceleyen bir yaklaşımla toplumu en güzel şekilde inşa etmiştir. Adalete, liyakate ve şuraya önem veren İslam dini böylelikle kabileciliğe, adaletsizliğe ve tiranlığa karşı çıkmıştır. Doç. Dr. Yaşar Ünal tarafından hazırlanan kitap, Cahiliye değer yargılarının İslam diniyle birlikte nasıl bir dönüşüm sağladığını bizlere aktarmaktadır. Böylelikle eser, bu alanda Türkiye'de önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Eserde başta kelam olmak üzere temel İslami disiplinlerin yanı sıra tarih, sosyoloji ve felsefe gibi alanlardan sıklıkla yararlanılmıştır. Cahiliye dönemine hâkim olduğu görülen yazarın, Kur'ân terminolojisine de oldukça hâkim olduğu görünmektedir. Bu açıdan kitap başta İlahiyat Fakülteleri ve İslami İlimler Fakülteleri'nde öğrenim gören öğrenciler olmak üzere, alana ilgi duyan herkese hitap etmektedir. Nitekim eser oldukça anlaşılır bir üslupla kaleme alınmıştır. Çalışmada ele alınan problem, tarihte kalmış bir konu olarak görülmemelidir. Bu yönüyle eser, çağımızın karşı karşıya kaldığı birçok problemin anlaşılmasında önemli bir role sahiptir. Dahası, öncesiyle ve sonrasıyla Kur'ân İslam'ının bütüncül bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır ki, belki de eserin en önemli katkısı bu noktadadır. Yazar konuyu işlerken, dipnotlara çok fazla yer vermiş, böylelikle okuyucunun zihninde soru bırakmamaya gayret etmiştir. Bu yüzden dipnotların dikkatlice okunması ciddi faydalar sağlayacaktır. 16x24 ebatlarında basılan kitap, toplam 463 sayfadan oluşmaktadır. Eser zengin ve çeşitli bir kaynakçaya sahiptir. Eserin son 34 sayfası kaynakça bölümünü oluşturmuştur.

Kaynakça

Ünal, Yaşar. *Cahiliye Değer Yargılarının Teolojik ve Ahlaki Düzeyde Dönüşümü*. Ankara: İlahiyat Yayınevi, 2021.